

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2023

F. X. Šalda

Boje o zítřek

(1905)

Edice Dílna
České knihnice
Sv. 24

Lukáš Holeček
Ústav pro českou literaturu
AV ČR, Praha

Semináře a Dílny České knihovnice jsou volně ke stažení zde:
<https://www.kniznice.cz/pro-skoly>

Ústav pro českou literaturu AV ČR

Publikace vznikla v rámci výzkumného záměru Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i., (RVO: 68378068).
Při práci na textu byly využity zdroje výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie (kód ORJ: 90243).

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons – Uveďte původ – Neužívejte komerčně 4.0 Mezinárodní.
Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.cs>

Lektoroval:

Mgr. Kryštof Špidla, Ph.D., Gymnázium Frýdlant

Verze publikace: II/2023

Vydal

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,

Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1,

www.ucl.cas.cz,

v Praze roku 2023

jako 24. svazek edice *Dílna České knihovnice*.

Redigovala Petra Hesová.

Grafická úprava a sazba Stará škola.

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2023

Edici *Dílna České knihovnice* řídí Robert Kolár.

EXPERIMENTY

Není pod sluncem slova, jehož více nenávidí šosák, než toto schoulené, vzdorovité, záhadné a zavilé jméno: experiment. Jako náraz dvou štítů, jako hroutící se zeď zní mu, chraptivé a zlobné, jako svinutý ježek jej bodá, jako krákot havraní letí mu přes pokojnou, zvykem posvěcenou stezku a děsí ovčí pasoucí se duši.

„Chyba vás všech mladých vůbec je, že příliš experimentujete,“ řekl mi kdysi usedlý muž s okoralou tváří římských desek.

Experimentovat — to jediné stačilo mu již k odsouzení. To byl jeho důvod, *ultima ratio*, *cosi*, od čeho nebylo odvolání. Řekl to důstojně a rozšafně s nádechem smutku a lítosti, a zdálo se mu jistě v tu chvíli, že odkryl kořen všeho zla ve světě a poslední zákon životní.

Šosák snese experiment nanejvýš ještě v říši hmoty — v říši ducha nikdy.

Šosák snese jen experiment zkažený, rozředený, jen jeho odvar, experiment, který má z vlastního smyslu a pojmu svého jen lež a přetvářku slova a jenž je posměchem, zradou a paskvilem ideje složené za jeho jménem. Experiment, jemuž se tak říká, jak bývá již často v životě, jen proto, že plnost, slávu, sílu a krásu své ideje zapřel a zradil. Experiment jako školáckou hračku: starého lva vypelichaného a vycpaného, někdejšího conquistadora ochočeného v sluhu a zhlouplého v šaška. Všecku hrůzu a odvážnost, všecku nejistotu a dobrodružnost života sestříhanou v poslušné a průhledné pravidélko, pralesy, v nichž utonuly výpravy a jsou pohřbeny legie, roztríděné v botanické druhy a rody a vypreparované v herbářích, vysoko šlehaající požáry velikých vášní svedené v chemické pochody nad čadivými kahánky.

Jen takový experiment snese šosák. Ten se mu popřípadě i líbí: experiment, který nemá ze skutečného než zvuk jména, který opakuje a napodobí, kde má objevovat, který ochuzuje a zestřízlivuje život jako písek pole a lesy — paskvil a parodie, pitvorný stín a drze rozcivěný povrch.

Vzpomeňte si na takový školský experiment a myslíte o něm chvíli.

Pokojný člověk s tupou a klidnou myslí, s přežvýkavýma očima, podle předpisu vyrábí, kdykoli se mu zlíbí, totéž, po čem kdysi génius opovázlivec a dobyvatel vztahoval ruku jako po zapovězeném ovoci zavěšeném vysoko na pružných, stále unikajících, v šedé chrámové oblouky sklenutých větvích stromu, jehož jméno je Osud a Soud a v jehož koruně hnízdí blesky.

(F. X. Šalda: *Boje o zítřek*, Praha, NLN 2000, s. 15–16)

Slovníček

šosák — hanlivé označení pro člověka úzkoprsého, zpátečníka, konzervativce

ultima ratio (lat.) — poslední rozhodnutí, krajní prostředek k dosažení cíle

NOVÁ KRÁSA: JEJÍ GENEZE A CHARAKTER

Z tohoto charakteru nové krásy a nového umění, jak jsem jej zde naskicoval, plyne důsledek nadevše důležitý pro uměleckou sociologii: nová krása a nové umění — nekonečně víc než staré umění — *předpokládá a žádá spolupracovnictví divákovo, čtenářovo, posluchačovo, slovem obecenstva*. Staré umění, a každé staré umění, přivádí skoro svoje obecenstvo k hotovému, je požitkem a rozkoší v pasivním, epikurejském smyslu slova, jest v podstatě kvietistické a jest vůbec celým svým účelem a vši svojí snahou paliativem bolestí z reality a života, uklidňovatelem a uspavatelem, narkotikem, opiem nebo hašišem, které dává zapomenout nudy a trudu životného a vyjímá na chvíli z jeho mdlobné mechaniky: každé staré umění jest pro obecenstvo nejvyš pohodlné a příjemné, nežádá od něho žádného vnitřního napětí, nepokoje a citové vroucnosti, bojovnosti a tvořivosti, neboť estetické hodnoty, jimiž pracuje, vžity a zpracovány generacemi, pozbyly již dávno své dramatické novosti a nehotovosti a mají pevnou vyzkoušenou nosnost a dosah, chuť i přízvuk, interpretaci i vliv. Žádné staré umění neryje rydlem bolesti do živé a zjitřené citlivosti, nýbrž hraje jen opakovanou a vyzkoušenou hru vzpomínek, abstrakce a tradice: rozkoš, kterou dává svému obecenstvu, jest pokojná, bezpečná, uspávající, pohodlná a umělá — bez všech záhadných otřesů pro jeho senzibilitu, bez překvapení, dobrodružnosti a krizí, rozkoš až příliš ochočená a zkrocená. Nové umění naproti tomu působí nárazy a otřesy posud nevyzkoušenými, vyvolává dojmy neznámé posud nervovému a citovému ustrojení svých vyznavačů, útočí na místa, jež posud nebyla vydána žádnému útoku, kombinuje nové dojmové i představové asociace, experimentuje novými možnostmi senzibility, jest celé jedinou velikou, vášnivě vtíravou a bolestnou otázkou, na niž musí divák nebo posluchač nalézt stůj co stůj odpověď rozhodnou a určitou, a ne jen odpověď svého rozumu, nýbrž celého organismu a jeho polaritu, celé bytosti a všech jejích temných zřídel a pramenů: rozkoš, kterou dává a může a chce dát, jest zjitřená, silná, nová, záhadná a temná, rozkoš ne trpná, nýbrž dramatická, rozkoš tvořivá i bořivá, v níž jest slito a přehodnoceno mnoho úzkosti, napětí a bolesti, rozkoš, která zabíjí všechno slabé a jen silnému jest pramenem zvýšené radosti a ostnem zmnoženého života.

(F. X. Šalda: *Boje o zítřek*, Praha, NLN 2000, s. 123–125)

Slovníček

epikurejský — týkající se učení řeckého filozofa Epikúra, přeneseně: požitkářský způsob života

kvietistický (kvietismus) — postoj filozoficky zdůvodňující klid, pasivitu, odevzdanost osudu nebo boží vůli

paliativum — lék nebo prostředek zmírňující bolest

PROBLÉM NÁRODNOSTI V UMĚNÍ

Při vši úctě a lásce, kterou cítím k Janu Nerudovi, jest mi nemožno neviděti na něm nedostatek této hrdinné a nebojácné soudnosti, v níž spatřuji vlastní hodnotu a klad národního básníka a umělce: tragická vina Nerudova jest — a u něho lze mluvíti o tragické vině, neboť byl rek —, že nelišil dost heroicky a silně mezi národními ctnostmi a národními slabostmi a že poetizoval často nedostatky a obmezenost, dělal je roztomilými a zábavnými, kde je měl mrskat a trestat hněvem a rozhorlením: jeho láska k národu byla spíše jeho slabostí než silou: miloval často národ ne hrdinnou láskou soudící a trestající, ne láskou kladnou, nýbrž často jen láskou trpnou a zápornou, oddanou, pokornou, nekritickou a lichotnou, tím fatalismem veliké a osudné vášně, v němž byla jeho tragika a pro který našel několik nezapomenutelných akcentů veliké, temné, zrazené a hořké poezie.

V tom jest podstatný znak národního umění: musí být charakterní a nebojácné a určovat směr a dráhu růstu národní duše buď negativně, že velikým očištným hněvem a rozhorlením trestá její mdlobu a malost, nebo kladně tím, že národní ctnost, kterou rozpoznalo nepodplatným svým soudem, dramatizuje a ukazuje při světovém a metafyzickém díle, a tím ji nutí k projevu nejskrytějších sil a nejvyšších možností. Každým způsobem musí národní básník a umělec dovésti viděti hluboko, nekonečně hlouběji, než vidí všední den a průměr, a nedotčen mdlobou a slabostí dneška, sám zmocněný charakter a tím typ, rozpoznati věčné živly a složky od efemérních: jen ten, kdo slyšel podzemní růst nejtajnější národní setby, může býti jejím zahradníkem. Problém národního básníka a umělce jest v první řadě v hrdinném, soudícím a lišícím zraku a v druhé řadě v důsledném a vysokém heroismu jeho charakteru, který se nesmlouvá, nepodplácí a nelichotí nikomu.

(F. X. Šalda: Boje o zítřek, Praha, NLN 2000, s. 146–147)

ÚKOLY K UKÁZCE 1

1. Citát pochází z úvodu Šaldova eseje Experimenty přehodnocujícího dosavadní konzervativní rozumění slovu *experiment*, který chce Šalda spojit s tvůrčím principem moderního umění. Nalezněte v ukázce tři lidské postavy zastupující pojetí experimentu, jež Šalda kritizuje.
2. *Není pod sluncem slova, jehož více nenávidí šosák, než toto schoulené, vzdorovité, záhadné a zavilé jméno: experiment.*
Jakým termínem označujeme typ větného členu v podtržené části?
3. *někdejšího conquistadora ochočeného v sluhu a zhlouplého v šaška*
Conquistador je španělské označení pro dobyvatele Nového světa v 15. a 16. století. Nalezněte v textu pasáž (část věty), která se k tomuto motivu významově vztahuje.
4. Epitetoničnost bývá považována za typický znak esejistického stylu. Nalezněte v ukázce alespoň tři příklady epitet (básnických přívlastků).
- 5^a. Vysvětlete (např. s pomocí *Slovníku spisovného jazyka českého*) přenesený význam výrazu *přežvýkavé oči*.
- 5^b. Nalezněte v textu alespoň jeden příklad expresiva a jeden příklad knižního výrazu.

ÚKOLY K UKÁZCE 2

1. Hlavní téma ukázky je v textu prezentováno prostřednictvím protikladu a kontrastu. Jaké dva póly tvoří tento protiklad?
2. Efekt nového umění charakterizuje Šalda na jednom místě ukázky jako *bolestnou otázku*. Komu je tato otázka určena, resp. kdo by na ni měl hledat odpověď?
3. „I když [...] jisté dílo je ve dvou od sebe vzdálených dobách hodnoceno stejně kladně, je předmětem hodnocení pokaždé jiný estetický objekt, tedy v jistém slova smyslu jiné dílo.“ (Jan Mukařovský: *Studie I*, Brno, Host 2000, s. 124)
Umělecké dílo se pravidelně stává předmětem hodnocení (umělecká a literární kritika, literární historie). Dle tvrzení Jana Mukařovského sice materiální podoba díla-artefaktu zůstává stále stejná (např. román byl v určitém konkrétním vydání publikován jako kniha, obraz byl namalován na plátno a vystaven), v různých dobách se ovšem může měnit hodnocení těchto děl-estetických objektů. Mění se tedy jeho (...). Rozhodněte, který pojem obsažený v ukázce č. 2 by měl být doplněn do závorek v předcházející větě:
  - a) dramatická novost
  - b) představová asociace
  - c) estetická hodnota
4. Vypište z ukázky alespoň dvě přídavná jména charakterizující vlastnosti starého umění dle Šaldova pojetí.
5. Vymyslete ke každému z uvedených slov alespoň dvě synonyma: *pasivní, polarita, spolupracovnictví* (spolupráce), *trudný*.

ÚKOLY K UKÁZCE 3

1. Ačkoliv Šalda oceňuje Nerudu jako umělce-hrdinu, v jeho očích se provinil. Co Šalda klade Nerudovi za vinu?
2. Vyjmenujte alespoň jednu Nerudovu povídku z *Povídek malostranských* (1878) obsahující motiv lidských slabostí či nedostatků a 2–3 větami vysvětlete, o jakých negativních vlastnostech tato povídka dle vás pojednává.
3. Jaké kladné lidské vlastnosti spojuje Šalda s národním básníkem? Vyjmenujte alespoň tři.
4. Úryvek ze začátku druhého odstavce ukázky. V podtržené větě souvětí určete část podmětnou, resp. rozvitý podmět:

V tom jest podstatný znak národního umění: musí být charakterní a nebojácné a určovat směr a dráhu růstu národní duše buď negativně, že velikým očistným hněvem a rozhorlením trestá její mdlobu a malost, nebo kladně tím, že národní ctnost, ktou rozpoznalo nepodplatným svým soudem, dramatizuje a ukazuje při světovém a metafyzickém díle, a tím ji nutí k projevu nejskrytějších sil a nejvyšších možností.

5. Nalezněte v textu alespoň tři slova cizího původu a stručně vysvětlete jejich význam.

ŘEŠENÍ

Návrh odpovědí k ukázce 1

1. šosák, usedlý muž, pokojný člověk
2. několikanásobný přívlastek
3. *pralesy, v nichž utonuly výpravy a jsou pohřbeny legie*
4. např. *ovčí pasoucí se duše, okoralá tvář římských desek, říše ducha, požáry velikých vášní, rozcivěný povrch, přežvýkavé oči, zapovězené ovoce, chrámové oblouky sklenutých větví stromu*
- 5^a. oči (tupé) jako má přežvýkavec (Šalda tento obrat užil také v povídce *Život ironický*)
- 5^b. expresiva: šosák, šašek (přeneseně hanlivé), rozcivěný (od civět), pravidélko zastaralá/knižní: zavilý, sklenutý, rozšafně, zestřízlivuje

Návrh odpovědí k ukázce 2

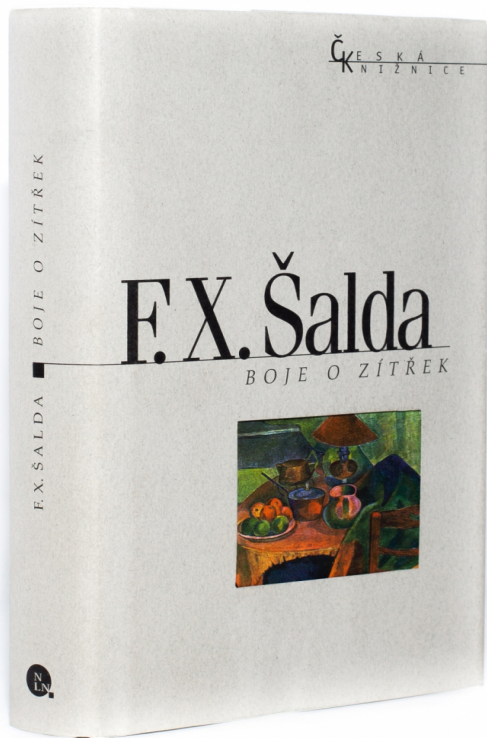
1. staré a nové umění
2. divák nebo posluchač
3. c) estetická hodnota
Pojem „estetická hodnota“ užitý Šaldou se o pár desítek let později stal klíčovým termínem literárněvědného strukturalismu, ve studii *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty* (1935) jej rozpracoval český estetik Jan Mukařovský. Pojem „estetická hodnota“ slouží k pochopení faktu, že se estetické hodnocení stejného díla (nikoliv materiálního artefaktu, ale díla jako estetického objektu) v čase může měnit: „trvalá hodnota díla Shakespearova nebo Dostojevského nespočívá v tom, že by existovala shoda v historicky proměnlivém hodnocení uměleckých výtvorů jmenovaných autorů, ale v tom, že tato díla neustále vzbuzují intenzivní zájem publika i odborníků“ (Mojmír Grygar: *Terminologický slovník českého strukturalismu*, Brno, Host 1999, s. 167). V tom spočívá životnost děl, jejich schopnost odolávat změnám místa (např. schopnost oslovit čtenáře z různých zemí a jazykových oblastí) a času.
4. kvietistické, pohodlné, příjemné
5. Vypracováno s pomocí elektronické verze *Slovníku českých synonym* (Lingea).
Dostupné z <http://www.nechybujete.cz>:
pasivní — trpný, nečinný, netečný (v ekonomickém významu: ztrátový, deficitní)
polarita — rozpornost, protikladnost (ve fyzikálním významu: protikladnost, protilehlost, polárnost)
spolupracovnictví (spolupráce) — kooperace, součinnost, spolupůsobení (partnerství)
trudný — namáhavý, těžký, úmorný, bolestný, teskný, chmurný, smutný, truchlivý

Návrh odpovědí k ukázce 3

1. nedostatečně rozlišoval mezi národními ctnostmi a slabostmi, nedostatky a lidskou omezenost poetizoval (básnicky zkrášloval), dělal je roztomilými a zábavnými, místo aby je trestal a kritizoval

2. povídka *Pan Ryšánek a pan Schlegl* (letité nepřátelství kvůli žárlivosti); povídka *Přivedla žebráka na mizinu, O měkkém srdci paní Rusky* (pomlouvačnost); povídka *Jak si pan Vorel nakouřil pěnovku* (vášnivě kuřáctví)
3. heroismus, soudnost, odvážnost, nesmlouvavost, nepodplatnost, nepodbízivost
4. národní umění
5. Vypracováno s pomocí *Nového akademického slovníku cizích slov*, Praha, Academia 2009.
Viz též *Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český AV ČR*.
Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>:
dramatizovat — činit dramatickým; předvádět, předvést jako drama (hovorově: přeceňovat závažnost události, považovat něco za tragičtější, než to je)
efemérní — rychle pomíjivé, prchavé
fatalismus — přesvědčení v neodvratný osud vylučující svobodnou vůli i nahodilost
heroicky (heroismus) — hrdinný, hrdinský, bohatýrský, chrabří
metafyzický — filozofický termín: nauka o bytí, ontologie (hovorově: přílišná abstraktnost, neurčitost, mlhavost)
negativně — obsahující nebo vyjadřující popření (opak pozitivně), odmítavě
poetizoval — činil poetickým, básnicky zkrášloval
poezie — básnické výtvoř, básnictví, literatura skládaná veršem, ve starší době krásná literatura vůbec
tragický — vzbuzující smutek, hrůzu; smutný, hrozný, žalostný, truchlivý, mající rysy tragédie

F. X. Šalda Boje o zítřek

Ediční příprava a komentář:
Michael Špirit a Emanuel Macek

Počet stran: 328

Vydání: v České knižnici první

ISBN 80-7106-387-8

Rok vydání: 2000

Boje o zítřek, svou první knihu, vydal literární kritik F. X. Šalda v roce 1905 s podtitulem *Meditace a rapsodie 1898–1904*. Zahrnul do ní čtrnáct esejů, asi pětinu svého dosavadního díla, koncipovaných ovšem již s perspektivou knižního celku: „Vydám [...] brzy asi nákladem Volných směrů menší vybranou knihu svých esejí a článků, která by vyhovovala mému srdci. Beze všeho kritického a dialektického aparátu, jen svoje nejnvtřnější prožití a poznání z umění. Jen vnitřní zkušenosti, jen esenci: jakési meditace v próze.“